

*Н. П. Верхуша, аспірант ДВНЗ “Українська академія банківської справи
Національного банку України”*

СУТНІСТЬ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ БАНКУ ТА ЙОГО ФАКТОРИ

У статті досліджуються підходи науковців до сутності кредитного ризику банку. На основі узагальнення поглядів науковців сформовано власний підхід до класифікації факторів кредитного ризику банку у розрізі його видів.

Ключові слова: кредитний ризик, індивідуальний кредитний ризик, портфельний кредитний ризик, фактори кредитного ризику.

Постановка проблеми. Кредитні операції є основним джерелом доходів для вітчизняних банків. Їх висока дохідність супроводжується підвищеним ризиком, тому вони залишаються найбільш ризиковою складовою банківського бізнесу. Отже, банки змушені постійно вдосконалювати стратегію і тактику своєї кредитної діяльності, а правильно обрана концепція управління кредитним ризиком дозволить банку вижити й розвиватись в обраному напрямку. Для побудови системи та розробки механізму управління обов'язковою умовою є обґрунтоване визначення кредитного ризику як об'єкта управління, а також структуризація факторів, що обумовлюють зміну його рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління кредитним ризиком та визначення його сутності вивчали такі вітчизняні науковці, як: О. Вовчак, В. Вітлінський, В. Галасюк, А. Єпіфанов, В. Міщенко, Л. Примостка, І. Сало, Л. Слобода. Заслужують на увагу роботи російських економістів: А. Бричкіна, Д. Єндовицького, П. Ковальова, О. Лаврушина, А. Сухова.

Узагальнення й аналіз опублікованих за такою проблематикою робіт дозволили зробити висновок про те, що питання формування методичних підходів до управління кредитним ризиком недостатньо розроблені як у науковому, так і в організаційно-практичному аспектах.

Об'єктивна потреба в подальшому поглибленні теоретичних і методичних досліджень пов'язана, насамперед, із необхідністю уточнення понятійного апарату.

Тому в межах даної статті вважаємо за доцільне сформувати визначення поняття “кредитний ризик банку” як об'єкта управління та сформувати систему факторів, що визначають його рівень.

Виклад основного матеріалу. У наукових джерелах представлено значний спектр визначень кредитного ризику, які в узагальненому вигляді наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Підходи науковців до визначення поняття “кредитний ризик банку”

Автори визначення	Визначення
О. Петрук [1], Р. Тиркало [2], І. Джулай [3], М. Дмитренко [4], В. Коваленко [5], Р. Шевченко [6]	Ризик неповернення у встановлений строк основного боргу та процентів за кредитом, що належать кредиторю відповідно до кредитного договору
В. Грушко, О. Пилипенко, Р. Пікус [7]	Відсутність впевненості щодо вчасного і повного повернення кредитних коштів контрагентом банку
А. Єпіфанов [9], І. Сало [8]	Можливість того, що у майбутньому в певний момент вартість банківських активів зменшиться у зв'язку з неповерненням (неповним або несвоєчасним поверненням) цих активів
В. Подчесова [10]	Імовірнісні негативні зміни у стані функціонування банку в разі виникнення небажаних та можливо непередбачених подій під час здійснення кредитного процесу, пов'язані з проявом конкурентної боротьби, які структуруються на події прямої або опосередкованої дії стосовно впливу на стан розвитку банку, що і визначає наявну множинність різновидів кредитних ризиків
П. Ковальов [1], О. Лаврушин [12], Л. Батракова [13], А. Альгін [14], В. Севрук [15], Г. Панова [16]	Можливість збитків унаслідок неповернення основної суми боргу та процентів за ним
М. Лепешкіна [17], А. Станіславчик [18]	Ймовірність зменшення вартості частини активів, представленої сумою виданих кредитів, або ймовірність зниження прибутковості від цієї частини активів значно нижче очікуваного рівня

Аналізуючи нормативні документи, можна виділити два трактування терміна “кредитний ризик”. У Положенні Національного банку України “Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями” кредитний ризик трактується як “ризик невиконання позичальником зобов’язань за кредитними операціями банку, тобто ризик того, що сплата позичальником відсотків і основного боргу за кредитними операціями проводитиметься з відхиленнями від умов кредитної угоди або взагалі не проводитиметься” [19]. Ширше визначення кредитних ризиків наведено у методичних вказівках Національного банку України з інспектування банків “Система кількісної оцінки ризиків”: кредитний ризик – це “наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов’язання, виконати умови” [20].

Дослідження категорії кредитного ризику потребує наведення його визначення з точки зору Базельського комітету. В Принципах управління кредитним ризиком він визначений як “...можливість того, що позичальник банку або контрагент не зможе виконати свої зобов’язання з раніше досягнутими умовами” [21]. У другій редакції Базельських угод (Базель II) кредитний ризик характеризується як ризик втрат, що виникає внаслідок дефолту у кредитора або контрагента [22]. Слід зауважити, що Базельський комітет, визначаючи кредитний ризик, визначає як джерело його виникнення, насамперед, кредитування, але враховує ризик невиконання зобов’язань контрагента за іншими операціями. Також його визначення пов’язують кредитний ризик з втратами внаслідок дефолту контрагента.

Узагальнюючи результати проведеного вище дослідження, визначимо наступне:

- відсутній єдиний підхід до визначення сутності поняття “кредитний ризик”;
- переважна більшість науковців при визначенні оперують поняттям дефолту позичальника або його нездатністю виконати умови кредитної угоди як єдиного його джерела. Це призводить до того, що з визначення виключаються фактори, що призводять до його появи, але не викликані дефолтом, насамперед, це стосується внутрішніх факторів ризику;
- при визначенні сутності кредитного ризику наводяться різні джерела його виникнення – кредитна операція, фінансова угода, кредитний договір тощо. Вважаємо за доцільне при визначенні джерела кредитного ризику користатися визначенням [22]: кредитний ризик є в усіх видах діяльності, де результат залежить від діяльності контрагента, емітента або позичальника.

Узагальнюючи вищенаведене, визначимо, що кредитний ризик банку – це вартісне вираження ймовірності відхилення ризикової позиції від очікуваних результатів (настання ризикової події) унаслідок невизначеності дії зовнішніх та внутрішніх щодо банку факторів. У контексті даного дослідження відкриття ризикової позиції пов’язане з проведенням кредитних операцій банку.

Використовуючи поняття кредитного ризику щодо кредитної операції, слід розрізняти терміни:

- індивідуальний кредитний ризик (ризик конкретного позичальника, ризик за конкретною кредитною угодою);
- портфельний кредитний ризик (ризик портфеля).

Індивідуальний кредитний ризик може виникати з різних причин, але в будь-якому випадку для банку він означає загрозу втрати чи часткової втрати коштів, наданих у користування. Досить важливо, щоб банк виявив, що саме викликає появу такого стану, адже в майбутньому від цього залежатиме його прибутковість. У зв’язку з цим з’являється необхідність обґрунтування системи факторів, що впливають на індивідуальний кредитний ризик.

Більшість науковців (І. Джулай [3], О. Лаврушин [13], В. Міщенко [25], Л. Слобода [24]) розподіляють фактори, які впливають на індивідуальний кредитний ризик, на зовнішні та внутрішні.

Узагальнюючи їх розробки, нами визначено, що фактори, які мають зовнішній характер, перебувають за межами контролю з боку банку. Банк не може бути впевненим щодо результатів майбутніх подій, що можуть вплинути на нього, та часу їх виникнення. Значна частина зовнішніх факторів не залежить від діяльності персоналу кредитного підрозділу банку. Незважаючи на сумлінні дії співробітників банку, позичальник може не повернути кредит.

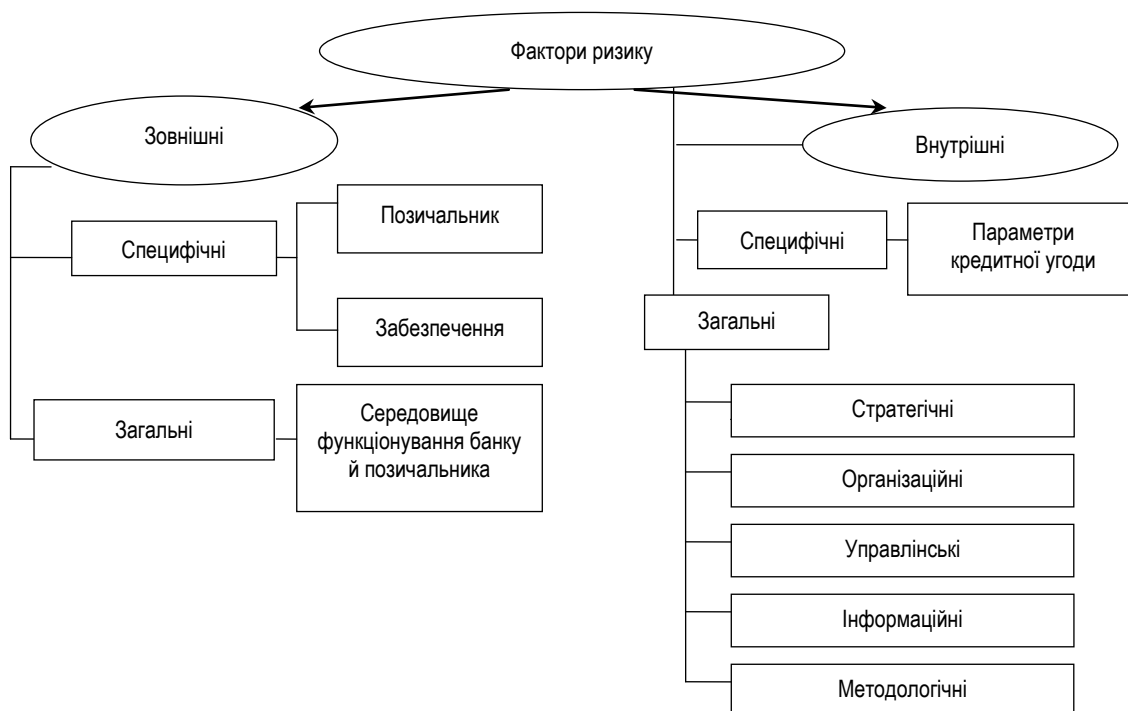
Реалізація певного зовнішнього фактора ризику може поставити під загрозу безперервність діяльності банку. Тому в процесі аналізу ризиків банк в обов’язковому порядку повинен враховувати можливість виникнення екстремальних обставин. Таким чином, банк повинен розробити відповідні нагальні заходи у формі плану дій на випадок кризових обставин, який підлягає регулярному оновленню і тестуванню. Такі плани дій є невід’ємною складовою механізмів контролю за ризиками банку.

Фактори, що мають внутрішній характер, пов’язані з помилками персоналу, допущеними в ході оформлення кредитної документації та при оцінці кредитоспроможності позичальника, порушеннями посадових інструкцій і помилками, закладеними в самих правилах кредитування. Внутрішні фактори залежать від кредитної діяльності банку, відображають його кредитну політику і включають:

неправильну оцінку ризиків, пов'язаних з позичальником; порушення принципів кредитування; відсутність належного контролю за процесом кредитування; помилки в юридичному оформленні кредитних угод; неефективні дії та шахрайство персоналу та ін.

У даному випадку згідно з методичними рекомендаціями [26] банку необхідно запроваджувати процедури та заходи щодо попередження ситуацій, викликаних внутрішніми причинами. Банк має здійснювати моніторинг ризиків для забезпечення обґрунтованого та надійного взаємозв'язку між загальними параметрами його ризиків та капіталом, фінансовими ресурсами і фінансовими результатами через відповідні механізми контролю.

Узагальнюючи розробки науковців, вважаємо за доцільне як базовий підхід до класифікації факторів індивідуального кредитного ризику використовувати поділ на внутрішні та зовнішні, але при цьому розподілити їх на загальні та специфічні, як це представлено на рисунку 1.

Рис. 1. Фактори індивідуального кредитного ризику банку

Специфічні зовнішні фактори включають ті з них, що визначають можливість прояву індивідуального кредитного ризику, не пов'язану з впливом на позичальника зовнішнього середовища, та характеристики забезпечення по кредиту.

Для їх характеристики вважаємо за доцільне використати класифікацію факторів індивідуального кредитного ризику, наведену у таблиці 2, складену на основі [27].

Специфічні внутрішні фактори включають параметри кредитної угоди, що визначаються у процесі структурування кредиту.

Процес структурування кредиту полягає у відпрацюванні таких параметрів, які відповідали б потребам клієнта та мінімізували індивідуальний кредитний ризик банку, забезпечуючи умови своєчасного погашення кредиту.

Характеристики кредитного продукту, що входять до складу внутрішніх специфічних факторів кредитного ризику, визначають істотну їх частину. Визначаючи параметри кредитних продуктів, кредитну політику, методи просування продуктів, спрямовані на певну аудиторію, банк визначає свій профіль ризику. Властивості продукту безпосередньо впливають на показник втрат при дефолті, на розподіл кредитної експозиції (EAD – Exposure at Default), тобто активів під ризиком. В умовах кризи, так само як і при зростанні ринку, оптимальність кредитних продуктів банку має істотне значення з точки зору прийнятого рівня кредитного ризику.

Характеристика зовнішніх специфічних факторів індивідуального кредитного ризику банку

Види ризику		Характеристика джерела
1. Ризик, пов'язаний із позичальником		
1.1. Об'єктивний (фінансових можливостей)	Нездатність позичальника виконати свої зобов'язання за рахунок поточних грошових надходжень чи від продажу активів	
1.2. Суб'єктивний (репутації)	Репутація позичальника в діловому світі, його відповідальність і готовність виконати взяті зобов'язання	
1.3. Юридичний	Недоліки в складанні і оформленні кредитного договору	
2. Ризик, пов'язаний із забезпеченням		
2.1. Гарантія, порука, страхування	Об'єктивний (фінансових можливостей)	Нездатність гаранта, поручителя, страховика виконати свої зобов'язання за рахунок поточних грошових надходжень чи від продажу активів
	Суб'єктивний (репутації)	Репутація гаранта, поручителя, страховика в діловому світі, його відповідальність і готовність виконати взяті зобов'язання
	Юридичний	Недоліки в складанні і оформленні договорів
2.2. Застава	Ліквідності	Неможливість реалізації предмета застави
	Кон'юнктурний	Можливе знецінення предмета застави за період дії кредитної угоди
	Загибелі	Загибель предмета застави
	Юридичний	Недоліки в складанні і оформленні договору застави

Характеристику загальних зовнішніх факторів індивідуального кредитного ризику представлено у таблиці 3.

Склад загальних внутрішніх факторів індивідуального кредитного ризику банку та їх характеристика представлена в таблиці 4 [24].

Узагальнивши підходи науковців до структуризації факторів портфельного кредитного ризику, та враховуючи, що він обумовлений факторами індивідуального кредитного ризику, оскільки похідний від нього, і власними факторами, до яких відносимо можливість концентрацій, можемо запропонувати підхід, наведений на рисунку 2.

Характеристика зовнішніх загальних факторів індивідуального кредитного ризику банку

Фактори	Характеристика
Законодавчо-регулюючі	Законодавчо-нормативна база регулювання діяльності банків; характер регулювання НБУ кредитної діяльності банків; стан судової та виконавчої систем; законодавче регулювання діяльності позичальників
Загальноекономічні	Показники рівня економічного розвитку країни; кон'юнктура попиту і пропозиції на фінансово-кредитному ринку; рівень конкуренції між банками та контрагентами
Політичні	Політичне становище в країні; вплив міжнародних інститутів; рівень криміногенності в країні
Форс-мажорні	Природні катаклізми, військові дії та акти громадського протесту

Характеристика внутрішніх загальних факторів індивідуального кредитного ризику банку

Фактори	Характеристика
Стратегічні	Вид та спеціалізація банку; стратегічні напрями кредитної політики; цінова політика; толерантність до ризику
Організаційні	Наявність положень кредитування та регулювання кредитних ризиків; наявність відділу управління ризиками; ефективний розподіл повноважень та відповідальності між працівниками
Управлінські	Кваліфікаційний рівень, компетенція та досвід роботи фахівців; технічне та юридичне забезпечення кредитної діяльності
Інформаційні	Достовірність та повнота інформації про позичальників; своєчасність та якість внутрішньої управлінської інформації; рівень технічної обробки інформації та автоматизації даних
Методологічні	Наявність внутрішньої нормативної бази регулювання кредитних ризиків; існування ефективної методики оцінювання факторів ризиків; адекватність діючих методик сучасній ситуації у сфері кредитування

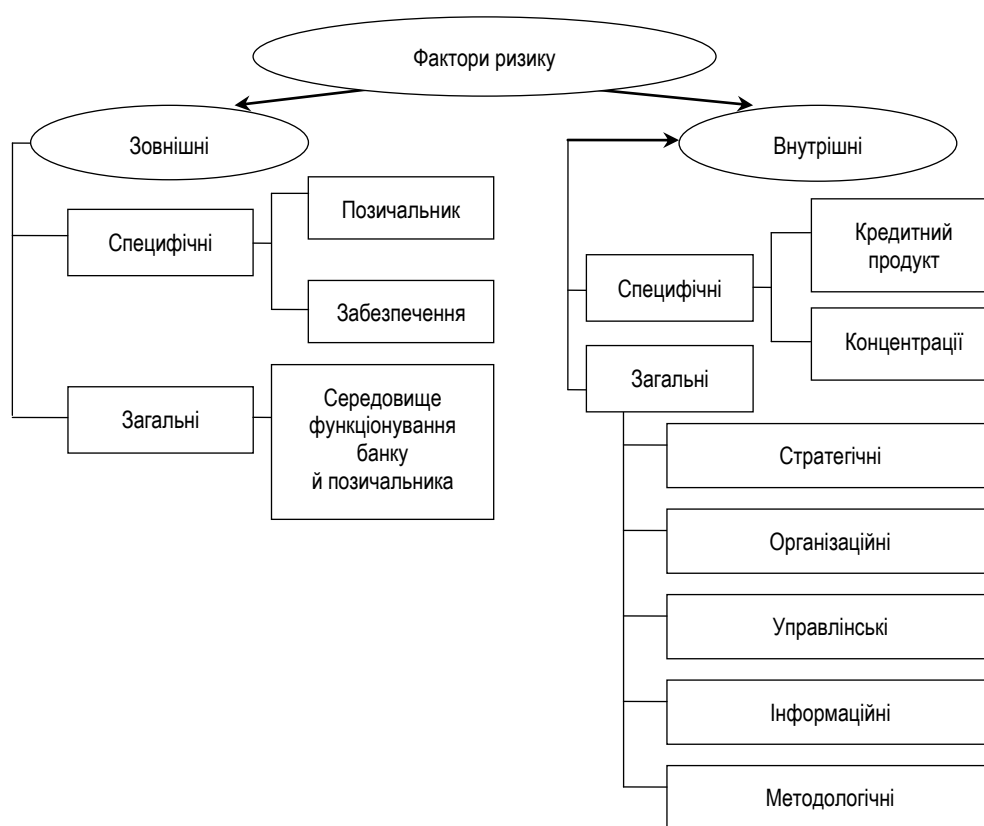

Рис. 2. Фактори портфельного кредитного ризику банку

Концентрація кредитного портфеля, яку ми пропонуємо визначати як внутрішній специфічний фактор кредитного ризику, є поняттям, протилежним за змістом диверсифікації. Концентрація кредитного портфеля означає зосередження кредитних операцій банку в певній галузі чи групі взаємопов'язаних галузей, на географічній території, або кредитування певних категорій клієнтів. Концентрація, як і диверсифікація, може бути галузевою, географічною і портфельною [9].

Формуючи кредитний портфель, слід дотримуватися певного рівня концентрації, оскільки кожен банк працює в певному сегменті ринку й спеціалізується на обслуговуванні певної клієнттури. При цьому надмірна концентрація значно підвищує рівень кредитного ризику. Як показує міжнародний досвід, саме надмірна концентрація кредитного портфеля на іпотечних кредитах стала причиною погіршення фінансового стану та банкрутства банків США, що, в свою чергу, призвело до розгортання фінансової кризи.

Відсутність урахування ступеня концентрації кредитного портфеля при визначенні вимог до капіталу є одним з ключових моментів критики Першої Базельської угоди по капіталу. Однак, незважаючи на це, методології визначення мінімальних вимог до капіталу під кредитний ризик, що регламентуються другою Базельською угодою (Basel II), також не включають ступінь диверсифікованості кредитного портфеля банку в розрахунок економічного капіталу під кредитний ризик навіть в рамках IRB-підходу. Відзначаючи очевидну можливість концентрації кредитних ризиків у портфелях банків, Базель II передбачає оцінку ризиків концентрації в рамках контролю наглядових органів (Pillar 2), таким чином створюючи необхідність у виробленні відповідних моделей їх оцінки.

Відповідно, визначення оптимального співвідношення між рівнями диверсифікації та концентрації кредитного портфеля банку є завданням, яке повинен вирішувати менеджмент кожного банку залежно від обраної стратегії, можливостей та стану зовнішнього середовища.

Висновки. На підставі аналізу і систематизації теоретичних основ ризик-менеджменту та банківського менеджменту визначено, що кредитний ризик банку – це вартісне вираження ймовірності відхилення ризикової позиції від очікуваних результатів (настання ризикової події) унаслідок невизначеності дії зовнішніх та внутрішніх щодо банку факторів. У даному дослідженні ризикова позиція буде відкриватися при проведенні кредитних операцій банку.

Визначено, що при управлінні кредитним ризиком повинна бути сформована система факторів, що його визначають. Запропоновано класифікувати фактори кредитного ризику на зовнішні загальні (економічна, політична ситуація; соціальна напруга в суспільстві; форс-мажорні обставини) та специфічні (характеристики позичальника та забезпечення по кредиту); внутрішні загальні (стратегічні, організаційні, інформаційні, методологічні, управлінські) та специфічні (характеристики кредитного продукту та концентрації кредитного портфеля).

Список літератури

1. Петрук О. М. Банківська справа [Текст] : навч. посіб. / О. М. Петрук ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Ф. Ф. Бутинця. – К. : Кондор, 2004. – 461 с.
2. Тиркало Р. І. Банківська справа [Текст] : навч. посіб. / Р. І. Тиркало ; за ред. проф. Тиркало Р. І. – Тернопіль : Карт бланш, 2001. – 314 с. – (Серія “Банки і біржі”).
3. Джулай І. А. Щодо оцінки ризиків і механізмів їх зниження в комерційних банках [Електронний ресурс] : наук. праці Кіровоградського національного технічного університету : економічні науки, вип. 12. Ч. 1. – Кіровоград : КНТУ, 2007. – 370 с. – Режим доступу : http://www.kntu.kr.ua/doc/zbir_12.pdf#page=224. – Заголовок з екрану.
4. Дмитренко М. Г. Кредитування і контроль : навч.-метод. посіб. (у схемах і коментарях) [Текст] / М. Г. Дмитренко, В. С. Потлатюк. – Кондор, 2005. – 296 с.
5. Коваленко В. В. Обґрунтування підходів і показників оцінки кредитного ризику [Текст] / В. В. Коваленко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми : Мрія-1 ЛТД; УАБС, 2000. – С. 65–72.
6. Шевченко Р. І. Кредитування і контроль [Текст] : навч.-метод. посіб. / Р. І. Шевченко. – К : КНЕУ, 2002. – 183 с.
7. Грушко В. І. Фінансові ризики [Текст] : навч. пос. / В. І. Грушко, О. І. Пилипченко. – Житомир : ЖІТІ, 1998. – 188 с.
8. Сало І. В. Фінансовий менеджмент банку [Текст] : навч. посіб. для вищ. навч. закл. / І. В. Сало, О. А. Криклій. – Суми : Унів. кн., 2007. – 313 с.
9. Єпіфанов А. О. Операції комерційних банків [Текст] : навч. посіб. / А. О. Єпіфанов, Н. Г. Маслак, І. В. Сало. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2007. – 523 с.
10. Подчесова В. Ю. Управління кредитним ризиком банку [Текст] : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.08 “Гроші, фінанси і кредит” / Подчесова Валерія Юріївна. – Суми, 2009. – 19 с.
11. Ковалев П. П. Методы повышения кредитной безопасности [Текст] / П. П. Ковалев // Банковская практика за рубежом. – 2005. – № 6. – С. 36–41.
12. Основы банковского менеджмента [Текст] : учеб. пособие для банков. шк. и колледжей, ведущих подготовку специалистов по спец. “Банковское дело” / О. И. Лаврушин, И. Д. Мамонова, Н. И. Валенцева и др. ; под ред. О. И. Лаврушина. – М. : “ИНФРА-М”, 1995. – 140 с.
13. Батракова Л. Г. Экономический анализ деятельности коммерческого банка [Текст] : учеб. для студентов экон. вузов по спец. “Финансы и кредит” и “Бух. учет и аудит” / Л. Г. Батракова. – М. : Логос, 1998.
14. Альгин А. П. Грани экономического риска [Текст] : монография / А. П. Альгин. – М. : Знание, 1991. – 64 с.
15. Севрук В. Т. Банковские риски [Текст] : монография / В. Т. Севрук. – М. : ДЕЛЮ Лтд, 1994. – 70 с.
16. Панова Г. С. Кредитная политика коммерческого банка [Текст] : монография / Г. С. Панова. – М. : ИКЦ “ДИС”, 1997. – 464 с.
17. Лепешкина М. Н. Методологические аспекты оценки рисков [Текст] / М. Н. Лепешкина // Менеджмент в России и зарубежом. – 2001. – № 6. – С. 23–26.

18. Станиславчик Е. Н. Риск-менеджмент на предприятии. Теория и практика. [Текст] / Е. Н. Станиславчик. – М. : Ось-89, 2002. – 80 с.
19. Про порядок формування і використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків [Електронний ресурс] : Положення, затверджене постановою Правління НБУ від 06.07.2000 № 279. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v8184500-08. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
20. Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків” [Електронний ресурс] : вказівки, затверджені Правлінням НБУ від 15.03.2004 № 104. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0104500-04>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
21. Principles for the Management of Credit Risk [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs54.htm>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
22. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework – Comprehensive Version [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs54.htm>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
23. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку [Текст] : підручник / Л. О. Примостка – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.
24. Слобода Л. Я. Класифікація та характеристика чинників кредитних ризиків банківських установ [Текст] / Л. Я. Слобода // Регіональна економіка. – 2005. – №2. – С. 185–193.
25. Міщенко В. І. Банківські операції [Текст] : підручник / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав’янська [та ін.] ; за ред. В. І. Міщенка, Н. Г. Слав’янської. – К. : Знання, 2006. – 727 с.
26. Щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс] : методичні рекомендації, схвалені Постановою Правління НБУ від 02 серпня 2004 № 361. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1045.5945.1&nobreak=1>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
27. Кредитний ризик комерційного банку [Текст] : навч. посіб. / [В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівський, Я. С. Наконечний, Г. І. Великоіваненко] ; За ред. В. В. Вітлінського. – К. : Знання, КОО, 2000. – 251 с.

Summary

The article deals with scientific approaches to the nature of credit risk the bank. On the basis of generalized views of scholars formed their own approach to the classification of credit risk factors in the context of its kind.

Отримано 10.08.2011